

UZAY HUKUKUNUN TARİHİ VE HUKUKİ GELİŞİMİ

Güven Çetin¹

Özet

Gökyüzü, insanoğlunun yüzyıllar boyu görüp erişemediği, bilhassa elde edemediği “şey”lerden biri olmuştur. Teknolojinin gelişmesiyle gökyüzüne, daha spesifik bir ifadeyle uzaya erişimin artık mümkün olduğu söylenebilir. Ancak insanoğlunun uzayı elde edip edemeyeceği hususunu bilebilmek, halen tanık olduğumuz tarihsel sürecin hitam bulmasıyla mümkün olabilecektir. Devletler, uzaya erişimin mümkün olduğunu anlaması ve bunu başarmasıyla birlikte yeni bir hukuk dalının doğmasına vesile olmuşlardır. Bu hukuk dalının kaideleri saptanmaya çalışılmakta, kimi kaideler devletler tarafından kabul görürken kimileri hala tartışılmaya devam etmektedir. Nihayet günümüzde gelişimine hala devam etmekte olan uzay hukuku, özellikle Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan çalışmalara konu olmaktadır. Bu çalışmamızda uzay hukukunu ortaya çıkaran tarihsel devinimler ile hangi hukuki metinlerin uzay hukukuna öncülük ettiğini izah etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Uzay, Birleşmiş Milletler, uzay hukuku, milletlerarası antlaşmalar, tarihsel gelişim, hukuki metinler

Abstract

The sky, has been one of the things that human being has seen, yet, couldn't reach, especially couldn't acquire for centuries. With the development of technology, it can be said that it is now possible to reach the sky, more specifically the space. However, knowing whether human being can acquire the space will only be possible with the completion of the historical process that we are still witnessing. States have been instrumental in the emergence of a new branch of law, with the realization that access to

¹ Sakarya Üniversitesi Kamu Hukuku (Tezli) Yüksek Lisans Öğrencisi, Öğrenci No: 216086006, guven.cetin@ogr.sakarya.edu.tr

space is possible and their achievement of access to space. The rules of this branch of law are being tried to be determined, while some of the rules are accepted by the states, some still continue to be discussed. Finally, space law, which still continues to develop today, is the subject of studies carried out especially at the United Nations. In this study, we will try to explain the historical movements that reveal the space law and which legal documents lead to space law.

Keywords: Space, United Nations, space law, international treaties, historical development, legal documents

Giriş

Gökyüzü, geçmişten beri, insanlar için üzerine konuşulabilecek bir sır olarak karşımıza çıkmaktadır. Her geçen gün uzayla ilgili yeni bir bilgi edinmeye devam eden insanlık, bu teknolojik ilerlemelerin getirdiği “doğa hali”nden çekinmekte haklıdır. Devletlerin ve uluslararası kuruluşların, bilhassa Birleşmiş Milletler’in bu konuda kurallar bütünü oluşturmaya çalışması da bu nedenle son derece yerindedir. Nitekim hukuk kurallarının ihtiyaçtan doğduğu bilinir. Uzay hukukuna ilişkin çalışmalar da uzayın insanlar tarafından keşfedilmesi ve kullanılmaya başlamasıyla önem ve hız kazanmıştır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak hukuk kuralları önce toprak üzerinde, sonra denizlerde ve nihayet hava sahasında uygulanmış ve gelişme göstermiştir. Uzay ise bu gelişmelerin en sonuncusudur.²

İnsanoğlunun uzaya çıkması her ne kadar 20. yüzyılın ortalarında gerçekleşse de uzay hukuku ile ilgili gelişmelerin olacağına ilişkin düşüncelerin ortaya konulması 20. yüzyılın başlarına isabet etmektedir. Doyle’nin eserinde bahsettiği Laude, 1910 yılında yapmış olduğu çalışmalarında yeni bir kanun fikri ortaya atmış ve bu yasal düzenin uzay hukukuna istinaden gelişeceğini ifade etmiştir.³

Uzayın keşfedilmesi ve devletler ya da özel hukuk tüzel kişileri tarafından kullanılmaya başlanması yasal metinlerin de sürekli güncellenmesini zorunlu tutmaktadır. Buna

² “Space law is ‘recent’ law. The developments in technology of the last hundred and fifty years have required the law to respond.” Francis Lyall – Paul B. Larsen, *Space Law: A Treatise* (New York: Routledge, 2018), 2. Yazarların teknolojideki gelişmeleri yüz elli yıl geriden başlatmasının sebebi Uluslararası Telgraf Birliğinin 1865 yılında kurulmasından kaynaklanmaktadır.

³ Stephen E. Doyle, “A Concise History of Space Law: 1910-2009”, *New Perspectives on Space Law*, ed. Mark J. Sundahl, V. Gopalakrishnan (Paris, International Institute of Space Law, 2011), 2.

istinaden Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan çalışmalar, çalışmamız boyunca incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca uzayın keşfinin tarihsel gelişimine de çalışmamız kapsamında kısaca değinilecektir.

1 – Uzayın Keşfi

Tarihçiler, uzaya, bilhassa roketlere ilişkin ilk faaliyetlerin Çin tarafından 11. yüzyılda yapıldığı konusunda mutabıktırlar.⁴ Buna karşılık modern anlamda uzayın keşfedilmesine SSCB'nin 4 Ekim 1957 tarihinde Sputnik-1 adlı dünyanın ilk yapay uydusunu uzaya yollamasıyla başlanmıştır. Bu tarihe kadar gerçekleşen tarihsel gelişimlerden önemli gördüklerimizi sıralayacak olursak: Almanya'nın 1. Dünya Savaşı'nı kaybetmesi ve Versay Barış Antlaşması neticesinde konvansiyonel silah imalatına sınırlandırılma getirilmesi ile Almanya'nın bu sınırlandırılmalara konu edilmeyen roketler üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırması, nihayet 1942 yılında V-2 roketleri icat ederek kullanmaya başlaması ilk sıraya konulabilecektir. Zira V-2 roketler, 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD ile SSCB arasında yaşanan “uzay yarışı”nda kullanılan roketlerin temelini oluşturmaktadır.

İkinci sırada, 2. Dünya Savaşı'ndan galip ayrılan SSCB ve ABD, uzaya ilişkin çalışmalarda başrol pozisyona geçmeleri zikredilebilecektir. Nitekim SSCB, 12 Ocak 1955 tarihinde Dünya'nın ilk uzay üssünü kurmuştur.⁵ Takip eden yıllarda SSCB tarafından 4 Ekim 1957 tarihinde Sputnik-1 uzaya fırlatılmış ve yönürgeye yerleştirilmiştir. 3 Kasım 1957 tarihinde ise Sputnik-2 uzaya fırlatılmış, böylece uzaya gönderilen ilk canlı “Laika” isimli bir köpek olmuştur.

Bu gelişmelere yanıt olarak ABD tarafından 31 Ocak 1958 tarihinde Explorer-1 uydusu uzaya fırlatılmıştır. NASA'nın kuruluşu ise 1 Ekim 1958 tarihinde gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak ABD'nin 1955 yılında “Uluslararası Jeofizik Yılı” olarak anılan bilimsel proje kapsamında uzaya küçük uydular yollayacağını ilan etmesiyle başlayan uzaya erişme yarışı, Sputnik-1 adlı yapay uydu ile resmiyet kazanmış ve SSCB'nin dağılmasına kadar devam etmiştir. Bu yarışa literatürde kısaca “uzay yarışı” denmektedir.

⁴ Ayhan Sorgucu, *Hava ve Uzay Hukuku* (Ankara: Adalet, 2019), 206.

⁵ Pervin Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu* (İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 58.

İki devlet, özellikle 1960'lı yıllarda Ay'a insan göndermek için önemli harcamalar yapmışlardır. Sonuçta uzaya ilk çıkan insan Rus kozmonot Yuri Gagarin, aya ilk ayak basan insan ise Neil Armstrong olmuştur.

Diğer devletlerin uzaya ilişkin çalışmaları da 1960'lı yıllardan sonraki tarihleri bulmaktadır. Örneğin Fransa 26 Kasım 1965 tarihinde "Asterix" uydusunu uzaya yollamış, bunu takiben 11 Şubat 1970 tarihinde Japonya'nın test uydusu "Ösumi" uzaya fırlatılmıştır.⁶ 30 Mayıs 1975 tarihinde ise Avrupa Uzak Ajansı kurulmuştur.

20. yüzyılda uzayın keşfi konusunda gerçekleşen son gelişmeler şu şekilde sıralanabilecektir: Neptün'e ilk uzay aracının gönderilmesi⁷, Hubble Uzay Teleskopu'nun 1990 yılında yörüngeye yerleştirilmesi ve kullanılmaya başlaması⁸, 1995 yılında Jüpiter'in yörüngesine "Galileo" isimli uzay aracının yerleştirilmesi.⁹

21. yüzyılda devletlerin yanında özel hukuk tüzel kişilerinin de uzay ile ilgili faaliyetleri hız kazanmıştır. 21 Haziran 2004 tarihinde özel olarak finanse edilen ilk uzay aracı "SpaceShipOne" Mojave Air and Space Port tarafından uzaya gönderilmiştir.¹⁰ Ayrıca 2002 yılında kurulan SpaceX şirketinin kurucusu Elon Musk, verdiği demeçlerde 2026 yılında ilk insanlı Mars yolculuklarını planladıklarını belirtmektedir.¹¹ Son olarak şirket, NASA tarafından ayın keşfini hedefleyen Artemis programına¹² dahil edilmiş ve Nisan 2020 yılında NASA tarafından şirkete 2.9 milyar Amerikan Doları bağış yapılmıştır.¹³

Sonuç olarak uzayın keşfi, teknolojinin müsaade ettiği son hızla devam etmektedir. Keşifler sırasında meydana gelecek hukuki ihtilafların ise önceden akdedilen birtakım uluslararası antlaşmalarla çözülmesi hedeflenmiştir. Bir sonraki bölümde uzayın keşfi karşısında hukuk kurallarının gelişimini izah etmeye çalışacağız. Bu sırada Birleşmiş

⁶ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 59.

⁷ İrem Gül Ekşi vd., "Uzak ve Tıp Neredeyiz? Ne Yapmalıyız?", *Süleyman Demirel Tıp Fakültesi Dergisi* 26/4 (2019), 500.

⁸ National Aeronautics and Space Administration (NASA), "About The Hubble Space Telescope" (Erişim 21 Aralık 2022).

⁹ National Aeronautics and Space Administration (NASA), "July 1995 – Galileo Reached Jupiter" (Erişim 21 Aralık 2022).

¹⁰ Mojave Air & Space Port at Ruten Field, "SpaceShipOne" (Erişim 21 Aralık 2022)

¹¹ Olivia Solon, "Elon Musk: we must colonise Mars to preserve our species in a third world war" *The Guardian* (11 Mart 2018), 1.

¹² National Aeronautics and Space Administration (NASA), "Around the Moon with NASA's First Launch of SLS with Orion" (Erişim 21 Aralık 2022).

¹³ Chris Palmer, "SpaceX Starship Lands on Earth, But Manned Missions to Mars Will Require More", *Engineering* 7 (2021), 1345.

Milletler nezdinde oluşturulan komisyonlara, yapılan uluslararası antlaşmalara ve bu antlaşmaların uzay hukuku açısından önemine, Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan bildirilere değinmeye çalışacağız.

2 – Uzayın Keşfi Karşısında Hukuk, Özellikle Birleşmiş Milletler Nezdinde Gelişen Uluslararası Hukuk

Chicago Sözleşmesi dahil hava sahasının bir üst sınırı olduğunu belirleyen uluslararası herhangi bir antlaşma bulunmamaktadır.¹⁴ Nitekim uzayın sınırı da uluslararası alanda henüz tartışma konusudur. Buna karşılık devletlerin uzaya erişmeyi başarmasının ardından özellikle Birleşmiş Milletler nezdinde uzayla ilgili birtakım kurallar ve sınırlamalar getirilmeye çalışılmıştır. 1958 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda alınan ve bağlayıcı olmayan kararlar doğrultusunda uzay hukukuna dair ilk kuralların oluşmaya başladığı söylenebilecektir.¹⁵ Sonuç olarak uzay hukuku kavramının hukuk literatürüne girmesi 20. yüzyılın ortalarına rastlamaktadır.¹⁶

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu uzayın tüm insanların yararına keşfedilip kullanılmasını sağlamak amacıyla 1959 tarihinde Uzayın Barışçı Amaçlarla Kullanımı Komitesi’ni, kısaca Uzay Komitesi’ni (COPUOS) kurmuştur. Komite, hukuk alt komitesi ve bilimsel ve teknik alt komite olmak üzere iki alt komiteden oluşmaktadır.¹⁷ Komitenin, BM Genel Sekreteri’ne bağlı olması ve üyelerinin devlet temsilcilerinden teşekkül etmesi sebebiyle politik bir yapıya sahip olduğu söylenmektedir.¹⁸ Buna karşılık Komite, uzay hukuku alanında imzalanan uluslararası antlaşmalara öncülük etmiş ve uzaya ilişkin yasaların oluşmasında etkin rol oynamıştır.

Birleşmiş Milletler nezdinde uzay hukuku alanında imzaya açılan uluslararası antlaşmalar yanında birçok ilke ve bildirge de yayımlanmıştır. Bunlardan 13 Aralık 1963 tarihli “Devletlerin Uzayın Keşfi ve Kullanılması Faaliyetlerini Düzenleyen Hukuki İlkeler”

¹⁴ Ayşe Öz, “Hava ve Uzay Hukukunda Tahkimin Gelişimi” (Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 30.

¹⁵ Zeynep Selin Balcı, “Uzay Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk İlişkisi”, *İstanbul Hukuk Mecmuası* 78/4 (2020), 2089.

¹⁶ Ayten Selin Doğan, “Uzay Hukukunda Milli İktisaba Konu Olmama İlkesinin Yeniden Değerlendirilmesi” (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 11.

¹⁷ United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA), “Committee on the Peaceful Uses of Outer Space” (Erişim 24 Aralık 2022).

¹⁸ Balcı, “Uzay Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk İlişkisi”, 2090.

uzayda yasal rejimin oluşturulması hususunda detaylı bir planlama olması açısından önem arz etmektedir.¹⁹ Buna ek olarak 10 Aralık 1982 tarihli “Devletlerin Uluslararası Televizyon Yayını Uydularının Kullanımını Düzenleyen İlkeler”, 3 Aralık 1986 tarihli “Dünyayı Uzaktan Algılamaya İlişkin İlkeler”, 14 Aralık 1992 tarihli “Nükleer Enerji Kaynaklarının Uzayda Kullanımına İlişkin İlkeler ve 13 Aralık 1996 tarihli “Uzayın Tüm Devletlerin Menfaati ve Yararına Araştırılması ve Kullanılmasına İlişkin Uluslararası İş Birliği Bildirgesi” sayılabilecektir.

Bu bildirme ve ilkelere ilişkin detaylı açıklama yapılması halinde çalışmamız, olması gerektiğinden daha fazla hacim kazanacağı için bildirme ve ilkelerin isimlerine değinmekle yetinmiş bulunmaktayız. Çalışmamızın devam eden kısmında uzay hukukuna ilişkin uluslararası antlaşmalara dair açıklamalarda bulunmaya çalışacağız.

2.1 – Uzay Antlaşması

Tam adıyla “Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşma” olan Uzay Antlaşması, 27 Ocak 1967 tarihinde imzaya açılmış ve 10 Ekim 1967 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁰ Literatürde kısaca “Dış Uzay Antlaşması” ve “1967 Antlaşması”²¹ olarak da adlandırılan Antlaşma, çalışmamız boyunca “Uzay Antlaşması” olarak anılacaktır. Uzay hukukunun “Magna Carta”²² olarak addedilen Antlaşma, uzay hukukuna dair bağlayıcı hükümler getiren ilk hukuki düzenleme niteliğindedir.

Uzay Antlaşmasının “giriş” kısmında devletlerin “‘Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten Hukuki İlkeler Demeci’ başlıklı 1962 (XVIII) sayılı hatırlıyarak...”²³ bu antlaşmayı imzaladıkları ifade edilmiştir. Nitekim Antlaşmanın temel amacı Birleşmiş Milletler tarafından 13 Aralık 1963 tarihli ve 1962 (XVIII) sayılı

¹⁹ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 66.

²⁰ United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA), “Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies” (Erişim 24 Aralık 2022).

²¹ Paul Artur Berkman, “Outer Space Law: Russia- United States Common Challenges and Perspectives”, *Moscow Journal of International Law* 50/1 (2018), 20.

²² Lyall – Larsen, *Space Law: A Treatise*, 54.

²³ Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Keşif ve Kullanılmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Antlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, *Resmi Gazete* 12655 (24 Temmuz 1967), Kanun No. 902.

karar ile mutabık kalınan ve ancak hukuki bağlayıcılığı olmayan ilkeleri uluslararası bir antlaşmayla bağlayıcı hale getirmektir.²⁴

Toplamda 17 maddeden oluşan Antlaşmanın, uzay hukukuna dair genel kurallar getirdiği müşahade edilmektedir. Bu kurallar kısaca; uzayın keşfi ve kullanılması bütün insanlığa tahsis edilmiştir (m. 1/1), uzay milli iktisaba konu olamaz (m. 2), uzayda bilhassa nükleer silahlar olmak üzere silah kullanımı yasaktır (m. 4/1), uzay devletler tarafından barışçıl amaçlarla kullanılacaktır (m. 4/2).

Uzay Antlaşması içerdiği hükümlerle kendinden sonra imzalanan uluslararası antlaşmalara da öncülük etmiştir. Antlaşmanın 5. ve 8. maddelerinden yola çıkılarak “Kurtarma Antlaşması”, 7. maddesinden “Sorumluluk Antlaşması” ve yine 8. maddeden yola çıkarak “Tescil Antlaşması” hazırlanmış ve imzaya sunulmuştur. Nitekim Uzay Antlaşmasından sonra imzaya sunulan antlaşmalar Uzay Antlaşması’nda bulunan maddelerin detaylandırılmasıyla hazırlanmıştır.²⁵

2.2 – Kurtarma Antlaşması

Tam adıyla “Astronotların Kurtarılması, Astronotların ve Uzaya Fırlatılmış Olan Araçların Geri Verilmeleri Hakkında Antlaşma” olan Kurtarma Antlaşması, Hukuk Alt Komitesi tarafından 1962’den 1967 yılına kadar tartışılarak görüşülmüş²⁶, nihayet 22 Nisan 1968 tarihinde imzaya açılmış ve 3 Aralık 1968 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁷

Toplamda 10 maddeden oluşan Kurtarma Antlaşması, Uzay Antlaşması’nın 5. ve 8. maddelerinin geliştirilmesi, geniş bir şekilde açıklanması ve detaylandırılması ile oluşturulmuştur. Antlaşmanın giriş kısmında “*Akit Taraflar... Uzayın barışçı amaçlarla keşfi ve kullanılması konusunda uluslararası geliştirmeyi isteyerek...*”²⁸ şeklinde bulunan

²⁴ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 69.

²⁵ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 71.

²⁶ United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA), “Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space” (Erişim 26 Aralık 2022).

²⁷ Oktay Şahiner, *Hava ve Uzay Hukukunun Gelişimi Açısından Türkiye’nin Yeri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 162.

²⁸ Astronotların Kurtarılması, Astronotların ve Uzaya Fırlatılmış Olan Araçların Geri Verilmeleri Hakkında Antlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, *Resmî Gazete* 25455 (7 Mayıs 2004), Kanun No. 5153.

ifadeyle her zaman olduğu gibi uzayın barışçı amaçlarla kullanılacağına dikkat çekilmiştir.

Antlaşma'nın 1. maddesinde akit taraflara kazaya uğrayan uzay aracı mürettebatının derhal kurtarılarak “fırlatan makama” haber verilmesi, bu mümkün olmazsa kamuya yönelik bilgilendirme yapılması hususunda zorunluluklar getirilmiştir. Buna ek olarak ülkesinde yaşanan kazada veya tehlikeli durumda ya da ülkesine zorunlu iniş yapılması halinde akit tarafa Birleşmiş Milletler Genel Sekreterini de haberdar etmesi konusunda da yükümlülük getirilmiştir. Takip eden maddelerde ise akit tarafların hangi durumlarda ne suretle yardımlarda bulunacağı hususunda hükümler bulunmaktadır.

Antlaşma'nın uzay hukuku açısından önem arz eden taraflarından bir diğeri ise 6. maddede tanımlanan ve uzay hukuku literatürüne yeni bir terim olarak giren “fırlatan makam”dır. Nitekim bu terim ile egemen devletler gibi uluslararası kuruluşların da antlaşmaya taraf olabileceği anlamı çıkmaktadır.²⁹

2.3 – Sorumluluk Antlaşması

Tam adıyla “Uzay Cisimlerinin Verdiği Zarardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkında Sözleşme” olan Sorumluluk Antlaşması 29 Mart 1972 tarihinde imzaya açılmış ve 1 Eylül 1972 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁰

Sorumluluk Antlaşması, Uzay Antlaşması'nın 7. maddesinin detaylandırılması ile hazırlanmış ve imzaya sunulmuştur.³¹ Toplamda 28 maddeden oluşan Antlaşma'nın 1. maddesinde “zarar” ve “fırlatan devlet” terimleri açıklanmış, 3. maddede “fırlatan devlet”in sorumluluğuna dair şartlar belirlenmiş ve 4 ve 5. maddelerde müteselsil sorumluluğa değinilmiştir. Antlaşma'nın 6. maddesi sorumluluk hakkında istinaî hükümler taşıması açısından önem arz etmektedir. Buna göre “...*Fırlatan Devlet, zararın tamamının veya bir kısmının, talep eden Devletin, bu Devletin temsil ettiği hakiki veya*

²⁹ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 73.

³⁰ United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA), “Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects” (Erişim 27 Aralık 2022).

³¹ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 74.

hükmi şahısların ağır ihmali sonucu veya zarar verme kasdı ile yapılmış bir eylem veya eksik işleminden meydana geldiğini ispat ettiği ölçüde mutlak sorumluluktan kurtulur.”³²

Antlaşma’nın devam eden maddeleri zarara uğrayan tarafın “Fırlatan Devlet”ten tazminat talebinde bulunabileceği (m.8), Bu talebin zararın doğumundan itibaren bir yıl içinde yapılabileceği (m. 10), tazmin talebi için iç hukuk yollarının tüketilmesinin gerekmediği (m. 11) gibi tazmin talebinin ne şekilde yapılacağı, tazmin talebinin koşulları ve durumun değerlendirilmesi hakkında “Zarar Komisyonu”nun (m. 14 vd.) oluşturulmasına ve Komisyonun çalışma şekline dair hükümler içermektedir.

2.4 – Tescil Antlaşması

Tam adıyla “Uzaya Fırlatılan Cisimlerin Tescili Sözleşmesi” olan Tescil Antlaşması 14 Ocak 1975 tarihinde imzaya açılmış ve 15 Eylül 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³³

Birleşmiş Milletler’in uzay hukuku alanında dördüncü uluslararası antlaşması olan Tescil Antlaşması, daha önce Uzay Antlaşması’nın 8. maddesinde kaleme alınan hükümlerin detaylandırılmış hali niteliğindedir.³⁴ Toplamda 12 maddeden oluşan Antlaşma’nın giriş bölümünde sözleşmenin temel amacı şu şekilde belirlenmiştir³⁵: “*Uzaya fırlatılan cisimler için zorunlu tescil sistemi getirilmesinin, özellikle cisimlerin tanımlanmasına yardımcı olacağına ve uzayın kullanılması ve araştırılması için uluslararası hukukun uygulanması ve geliştirilmesine katkıda bulunacağına inanarak...*”

Antlaşma’nın 1. maddesinde tanımlara yer verilmiş, 2. maddesinde ise fırlatan devletlerin tescil işlemi yaparak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ne durumu bildirmesi gerektiğine, 3. maddesinde Tescil Sistemi’nde bulunan bilgiler hakkında aleniyet ilkesinin uygulanacağına, bir başka deyişle “*bilgilere tam ve açık erişim*”in mümkün olduğuna, 4. maddede ise hangi bilgilerin Tescil Sistemi’ne kaydedileceğine dair hükümlere yer verilmiştir. Literatürde fırlatan devletlerin “*uzay cisminin genel fonksiyonu*”nun (m. 4/1-e) da belirtmesi gerektiğinden Antlaşma’yı imzalamak

³² Uzay Cisimlerinin verdiği Zarardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkında Sözleşmeye Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, *Resmi Gazete* 26382 (20 Aralık 2006), Kanun No. 5150.

³³ United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA), “Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space” (Erişim 27 Aralık 2022).

³⁴ Peter Jankowitsch, “The Background and History of Space Law”, *Handbook of Space Law*, ed. Frans von der Dunk (Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015), 7.

³⁵ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 75-76.

konusunda çekinceleri olduğu ifade edilmektedir.³⁶ Buna karşılık Birleşmiş Milletler’in resmi internet sitesinde sunmuş olduğu bilgilere göre 27 Aralık 2022 tarihi itibarıyla ABD, Rusya, Çin dahil 73 ülke ve Avrupa Uzay Ajansı dahil 4 uluslararası kuruluş Antlaşma’yı imzalamış bulunmaktadır.³⁷

2.5 – Ay Antlaşması

Tam adıyla “Devletlerin Ay’da ve Diğer Gök Cisilerindeki Faaliyetlerini Düzenleyen Anlaşma” olan Ay Antlaşması 18 Aralık 1979 tarihinde imzaya açılmış ve 11 Temmuz 1984 Temmuz tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁸

Toplamda 21 maddeden teşekkül eden Antlaşma’nın 1. maddesinde Ay hakkında kararlaştırılan tüm hükümlerin Dünya dışında güneş sistemi içindeki bütün diğer gök cisimlerine de uygulanacağı ifade edilmiştir. 3. maddede Ay’ın yalnızca barışçı amaçlarla kullanılacağı, Ay üzerinde herhangi bir tehdit, güç kullanımı, düşmanca hareket veya düşmanca hareket tehdidinin yasaklandığı, Ay’da ve Ay yönünde veya etrafında hiçbir suretle nükleer silah veya kitle imha silahı taşıyan araç yerleştirilemeyeceği, Ay üzerine askeri üsler kurulamayacağı gibi Ay üzerinde yapılacak faaliyetlere ilişkin birçok kısıtlama getirilmiştir. Nihayet 11. maddede belirtilen “*Ay ve onun doğal kaynakları... insanlığın ortak malvarlığını oluştururlar*” hükmü ve Antlaşma’nın Ay’a ilişkin getirmiş olduğu yükümlülükler devletler tarafından Antlaşma’ya çekince ile yaklaşılmasına sebep olmuştur.³⁹ Nitekim Antlaşma’yı 2022 yılı itibarıyla 18 devlet imzalamıştır.⁴⁰ İmzacı devletler arasında ABD, Rusya ve Çin gibi devletler bulunmamaktadır.

Sonuç

Uzayın devletler tarafından keşfi ve kullanılmaya başlaması karşısında bilhassa 20. yüzyılın ortalarından itibaren Birleşmiş Milletler nezdinde gelişim göstermeye başlayan uzay hukuku en yeni hukuk dallarından biri olduğu söylenebilecektir. Gelişimine halen

³⁶ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 76.

³⁷ United Nations Treaty Collection, “Chapter XXIV, Outer Space, 1. Convention on registration of objects launched into outer space” (27 Aralık 2022).

³⁸ United Nations Office for Outer Space Affairs (UNOOSA), “Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies (Moon Agreement)” (Erişim 27 Aralık 2022).

³⁹ Şeker, *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*, 77.

⁴⁰ United Nations Treaty Collection, “Chapter XXIV, Outer Space, 2. Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies” (27 Aralık 2022).

devam eden uzay hukukunu ortaya çıkaran teknolojik gelişmeler ile tarihi olaylar ve uzay hukuku hakkında Birleşmiş Milletler tarafından imzaya sunulmuş olan beş önemli uluslararası antlaşma ve bu antlaşmaların uzay hukuku açısından önemi çalışmamız kapsamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Sputnik-1'in uzaya yollanmasından SpaceX'in Mars'a koloni kurması hayallerine kadar uzanan ve gelişimine devam eden bu tarihi süreçte uluslararası hukuk barış yanlısı, bilimsel çalışmaları destekleyen ve askeri eylemlerin karşısında bir tavır takınmış; uluslararası antlaşmalar içerisinde sürekli bu yönde hükümleri haiz metinler ve ilkeler ortaya koymaya çalışmıştır.

Uzay Antlaşması'nın kabul edilmesiyle Kurtarma Antlaşması, Sorumluluk Antlaşması ve Tescil Antlaşması hazırlanmış ve devletlerin imzasına sunulmuştur. Bir başka deyişle Uzay Antlaşması genel hükümleri haiz bir uluslararası antlaşma olmuş ve kendinden sonra gelen üç antlaşmaya öncülük etmiştir.

Son olarak Birleşmiş Milletler Uzay Komitesi tarafından hazırlanan Ay Antlaşması imzaya sunulmuş ancak Ay ve Güneş Sistemi üzerindeki uzay cisimleri üzerinde birçok sınırlama getirmesi ve Ay ve onun doğal kaynaklarını “insanlığın ortak mirası” olarak deklare etmesi sebebiyle devletler tarafından imzalanmaktan geri durulmuştur.

Çalışmamız boyunca bu gelişimlere neden olan tarihi olaylara değinilmiş, uzay hukukuna dair beş uluslararası antlaşmaya yer verilmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır. Mevcut haliyle açıklamaya çalıştığımız uzay hukuku, kuşkusuz ki teknolojinin ve uzay üzerindeki keşiflerin devam etmesiyle birlikte gelişimine devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Astonotların Kurtarılması, Astronotların ve Uzaya Fırlatılmış Olan Araçların Geri Verilmeleri Hakkında Anlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (Kanun No. 5153). *Resmi Gazete* 25455 (7 Mayıs 2004). Erişim 26 Aralık 2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040507.htm#4>
- Ay ve Diğer Gök Cisimleri Dahil, Uzayın Keşif ve Kullanulmasında Devletlerin Faaliyetlerini Yöneten İlkeler Hakkında Andlaşmanın Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (Kanun No. 902). *Resmi Gazete* 12655 (24 Temmuz 1967). Erişim 26 Aralık 2022. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc050/kanuntbmmc050/kanuntbmmc05000902.pdf
- Balcı, Zeynep Selin. “Uzay Hukuku ve Uluslararası İnsancıl Hukuk İlişkisi”. *İstanbul Hukuk Mecmuası* 78/4 (2020), 2079-2109.
- Berkman, Paul Artur. “Outer Space Law: Russia-United States Common Challenges and Perspectives”. *Moscow Journal of International Law* 50/1 (2018), 18-34.
- Doğan, Ayten Selin. *Uzay Hukukunda Milli İktisaba Konu Olmama İlkesinin Yeniden Değerlendirilmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Doyle, Stephen E. “A Concise History of Space Law: 1910-2009”. *New Perspectives on Space Law*. ed. Mark J. Sundahl, V. Gopalakrishnan. 1-24. Paris: International Institute of Space Law, 1. Basım, 2011.
- Ekşi, İrem Gül vd. “Uzay ve Tıp Neredeyiz? Ne Yapmalıyız?”. *Süleyman Demirel Tıp Fakültesi Dergisi* 26/4 (2019), 498-504.
- Jankowitsch, Peter. “The Background and History of Space Law”. *Handbook of Space Law*. ed. Frans von der Dunk. 1-28. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015.
- Lyall, Francis – Larsen Paul B. *Space Law: A Treatise*. New York: Routledge, 2. Basım, 2018.
- Mojave Air & Space Port at Rutan Field. “SpaceShipOne”. Erişim 21 Aralık 2022 <https://www.mojaveairport.com/discover.html>
- NASA, National Aeronautics and Space Administration. “About The Hubble Space Telescope”. Erişim 21 Aralık 2022. https://www.nasa.gov/mission_pages/hubble/about
- NASA, National Aeronautics and Space Administration. “Around the Moon with NASA’s First Launch of SLS with Orion”. Erişim 21 Aralık 2022. <https://www.nasa.gov/feature/around-the-moon-with-nasa-s-first-launch-of-sls-with-orion>

- NASA, National Aeronautics and Space Administration. "July 1995 – Galileo Reached Jupiter". Erişim 21 Aralık 2022. https://www.nasa.gov/directorates/heo/scan/images/history/July1995_2.html
- Öz, Ayşe. *Hava ve Uzay Hukukunda Tahkimin Gelişimi*. Ankara: Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Palmer, Chris. "SpaceX Starship Lands on Earth, But Manned Missions to Mars Will Require More". *Engineering* 7 (2021) 1345-1347.
- Solon, Olivia. "Elon Musk: we must colonise Mars to preserve our species in a third world war". *The Guardian* (11 Mart 2018), 1. <https://www.theguardian.com/technology/2018/mar/11/elon-musk-colonise-mars-third-world-war>
- Sorgucu, Ayhan. *Hava ve Uzay Hukuku*. Ankara: Adalet, 5. Basım, 2019.
- şahiner, Oktay. *Hava ve Uzay Hukukunun Gelişimi Açışından Türkiye'nin Yeri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- şeker, Pervin. *Hava ve Uzay Hukukunun Tarihsel Gelişimi ve Uyduların Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Sorunu*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- United Nations Treaty Collection. "Chapter XXIV, Outer Space, 1. Convention on registration of objects launched into outer space". Erişim 27 Aralık 2022. https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XXIV-1&chapter=24&Temp=mtmsg3&clang=en
- United Nations Treaty Collection. "Chapter XXIV, Outer Space, 2. Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies". Erişim 27 Aralık 2022. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtmsg_no=XXIV-2&chapter=24&clang=en
- UNOOSA, United Nations Office for Outer Space Affairs. "Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies (Moon Agreement)". Erişim 27 Aralık 2022. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/travaux-preparatoires/moon-agreement.html>
- UNOOSA, United Nations Office for Outer Space Affairs. "Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space". Erişim 26 Aralık 2022. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introrescueagreement.html>

- UNOOSA, United Nations Office for Outer Space Affairs. “Comittee on the Peaceful Uses of Outer Space”. Erişim 24 Aralık 2022.
<https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html>
- UNOOSA, United Nations Office for Outer Space Affairs. “Convention on International Liability for Damage Caused bu Space Objects”. Erişim 27 Aralık 2022.
<https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/travaux-preparatoires/liability-convention.html>
- UNOOSA, United Nations Office for Outer Space Affairs. “Convention on Registration of Objects Launched into Outer Space”. Erişim 27 Aralık 2022.
<https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introregistration-convention.html>
- UNOOSA, United Nations Office for Outer Space Affairs. “Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies”. Erişim 24 Aralık 2022.
<https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introouterspacetreaty.html>
- Uzay Cisimlerinin Verdiği Zarardan Dolayı Uluslararası Sorumluluk Hakkında Sözleşmeye Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun (Kanun No. 5150). *Resmî Gazete* 25452 (4 Mayıs 2004) Erişim 27 Aralık 2022.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040504.htm>